

Europa klarar amerikansk utmaning

SVENSK SPARBANKSTIDSKRIFT
Sv. Sparbanksföreningen
7.300 ex. 8/år

NR 2 68

Artikelförfattaren går här i polemik mot den franska journalisten Jean-Jacques Servan-Schreibers uppmärksammade bok »Den amerikanska utmaningen», som nyligen kommit också i svensk översättning.

I artikeln konstateras bl. a. att fransmannens farhågor om Amerikas framtida övertagande av Europa är betydligt överdrivna.

Det tillhör avgjort inte det vanliga att en bok, som endast finns i en franskspråkig utgåva, får en plats i den svenska debatten. Nu har det emellertid hänt. Chefredaktören för l'Express Jean-Jacques Servan-Schreiber har i sin bok *Le Défi Americain* förmått väcka en internationell debatt, som länge funnits latent i de diskussioner som förts om näringspolitik och speciellt om de olika ländernas forskningspolitik. Inte minst de imponerande upplagesiffror som bokens franska edition sålts i talar för att författaren träffat ett ämne, där en opinion väntat på sin profet och formulatör. Det finns också anledning förmoda att den svenska debatten om våra möjligheter att förbli konkurrenskraftiga i den snabba tekniska utveckling som är att förutse kommer att finna ny näring i den svenska översättningen av »Den amerikanska utmaningen» (Bonniers, pris 36:—). Det överväldigande mottagande som boken fått talar sitt tydliga språk om riktigheten i en av bokens teser, nämligen att Europa är inne i en fas av underlägsenhetskomplex gentemot det tekniska och kommersiella kunnande som utvecklas inom framför allt USA.

Ännu så sent som vid tiden för det andra världskrigets utbrott skulle en förening mellan Tyskland, Frankrike och England antagligen ha framstått som den starkaste ekonomiska maktfaktorn i världen. Men under de gångna 28 åren har stora omvälvningar skett. Europa är knappast längre en kontinent fylld av självförlit och förtröstan. Vi ser den över-

AV JAN BRÖMS

Artikelförfattaren Jan Bröms, född 1940, är pol. mag. och anställd vid Industriens Utredningsinstitut. Han var tidigare sekreterare i Sveriges industriförbund.

lägsenhet på de tekniskt mest avancerade områdena som kommit att utvecklas inom stormakterna, och vi anar till och med i mörka stunder en utveckling där Japan och kanske så småningom också Kina kommer att passera oss. Det är denna utveckling som S-S söker varna för och hålla upp till beskådande i en för en bred allmänhet tillgänglig form.

Den korta tidsperiod under vilken så mycket skett manar till eftertanke. Våra möjligheter att göra prognoser ens för en förhållandevis näraliggande horisont blir begränsade. Vi kan ana men inte veta hur relationerna mellan länderna i ekonomisk styrka kommer att utvecklas över tiden. Allteftersom vårt intresse inriktas på olika faktorer kommer vår bedömning att växla. Utrymmet för tyckanden av varierande innebörd blir stort.

Osäkerheten om var vi står och vart vi är på väg är utan tvekan den bästa jordmånen för oföretagsamhet och bortförklaringar. S-S vill inte ge oss den chansen. Han har ett budskap som han vill se följt av handling för att stärka den europeiska självständigheten och Europas möjligheter att själv välja sin framtid. För det måste vi, enligt hans prognos, med en genomarbetad strategi ge oss in i och som fullvärdiga konkurrenter slåss med den amerikanska överlägsenheten.

På sätt och vis är det beklagligt att denna bok, som förvisso är utmanande och tankeväckande, kommit att skrivas av S-S. Han är i första hand journalist, inte ekonom eller vetenskapsman. Detta präglar på ett irriterande sätt hans framställning. Boken är skriven i korthugna meningar, genom vilka läsaren överöses med sakuppgifter, uttalanden från höger och vänster samt värdeomdömen från författarens sida. Man efterlyser nyanseringarna — de »och», »om» och »men» som skulle ha gjort boken intellektuellt mera hederlig. Därtill kommer att behandlingen av sakuppgifter är okritisk och i flera fall direkt vilseledande.

108 Den närmaste motsvarigheten till detta

sätt att behandla ett problem. Man hos Vance Packard, vars skrifter präglas av samma taktik — inriktad på utnötning av läsarens kritiska sinnelag.

Passivt Europa — aktivt USA

Men författarens syfte är inte att nyansera ett komplicerat samband — han är ute i det vällovlige syftet att väcka ett Europa som i hans ögon framstår som passivt och utan strategi inför de överväldigande problem som möter det. Kanske är det så, att detta är det enda sättet att fånga en bred uppmärksamhet på en företeelse som otvivelaktigt är ett problem. Den framprovocerade debatten får sedan ge problemet sina rätta proportioner. Det teknologiska gapet har ju ändå under en alltför lång tid fått förbli ett begrepp utan påtaglig mening för många av dem som använt det. Detsamma gäller den omtolkning av begreppet som numera kommit på modet, nämligen att tala om ett gap när det gäller förmågan att administrera en organisation — the managerial gap — vilket väl, om fortsatta omformuleringar är tillåtna, bör översättas till begreppet »entrepreneurial gap» för att understryka överlägsenheten just i att långsiktigt planera en organisationsstrategi.

Vad det handlar om är förvisso något som är svårt att konkretisera i en överblickbar bild. Vi ställs inför en utveckling som går fram i en svindlande hastighet — det mesta förändras. Europa kan för de gångna decennierna se tillbaka på en ekonomisk utveckling som saknar motstycke i dess historia, ändå är vi inte nöjda med hur vår relativa position utvecklats, då det på den senaste tiden gått än snabbare i USA. Vi kan konstatera hur de amerikanska företagen tar ledningen på en rad av de områden, som kommer att spela en ledande roll i 1970- och 80-talens ekonomier. Det gäller elektroniken, kommunikationstekniken, atomenergin och framför allt datatekniken. På alla dessa områden ligger hypotesen nära till hands att USA kommer att ut-

veckla en överlägsenhet som är total. Allt de sätter sig före att göra kommer de att göra bättre än sina europeiska motsvarigheter. Detta är vad S-S säger och varnar för.

Skräckperspektiv

S-S tar med emfas fasta på en uttrycksform av den amerikanska överlägsenheten, nämligen de ökande investeringarna på den europeiska kontinenten från amerikanska företags sida. En sida av boken är, att dessa investeringar målas ut som inkräktare, en fiendearmé gentemot vilken de europeiska länderna har att försvara sig. Här finns antytt ett skräckperspektiv där den europeiska industrin mer eller mindre helt är i händerna på en ledning eller ledningar som ligger på andra sidan Atlanten, och vars yttersta konsekvenser är amerikansk beslutanderätt över filmbolagen, tidnings- och bokförlagen samt televisionsbolagen. »Stilen, formen, slagorden kommer att importeras från andra sidan Atlanten. Undervisningssystemet och därmed också värdeskalorna, som t. ex. livsföring, bestäms utanför Europa.» Här finns en tankegång som uppammar till indignation inom alla kretsar från höger till vänster. Den nationella rätten att välja sina värdenormer och sin kultur och att slå vakt om de nationella särdragen är något som inte kan ifrågasättas. Att så ersätta denna med just de amerikanska idealen blir nätt opp det värsta som kan hotas med.

Men jag tror det är viktigt, att man ser detta med den amerikanska industrins inbrytning genom investeringar på den europeiska kontinenten endast som ett utslag av ett större problem om ländernas förmåga och förutsättningar att på ett konkurrenskraftigt sätt möta och forma den snabba tekniska utveckling vi har att förutse. Problemet med de amerikanska investeringarna kommer aldrig att tillåtas att bli det problem man vid en illasinnad läsning skulle kunna få det till ur det collage S-S ställt samman.

Varje rimlig prognos i det avseendet borde innehålla den hypotesen, att de europeiska länderna i något stadium säger stopp om utvecklingen skulle gå i sådana banor. I brist på annat skulle man säkerligen då välja avskärmning — och följaktligen också en lägre ambitionsgrad för den ekonomiska utvecklingen. Antagligen har också S-S detta klart för sig — hans skräckbild fyller mest en pedagogisk funktion genom att ta fasta på det mest påtagliga, och han talar i flera sammanhang om dessa investeringar främst som ett indicium på vad han anser hålla på att hända i ett större perspektiv. Det är på det sättet de uppgifter som lämnas kring de amerikanska investeringarna i Europa skall läsas och som ett indicium säger de oss en hel del om tendenserna i den ekonomiska utveckling vi är mitt uppe i.

Amerikansk dominans inom tekniskt högstående branscher

Det mest framträdande i de amerikanska investeringarna är inte deras totala omfattning utan deras inriktning på de branscher, som kommer att vara de mest expansiva och som är de tekniskt mest högstående. 50 procent av den totala europeiska produktionen av halvledare, 80 procent av produktionen av elektronikmaskiner, 95 procent av marknaden för kompletta elektroniksystem är siffror som bestyrker denna tes. Att dessa investeringar till stor del kunnat finansieras genom subventioner från de europeiska regeringarnas sida och genom upplåning på den europeiska kapitalmarknaden är sekundärt, även om det kan vara ägnat att väcka indignation inom vissa kretsar. Det är symptomen i form av en amerikansk dominans inom de tekniskt mest avancerade sektorerna såsom elektroniken, kommunikationstekniken, atomenergin och framför allt datatekniken, som bör fånga vår uppmärksamhet. Hur fundamental är den och vad kan vi göra åt den? Är det så att vi är på väg in i en värld där inte längre några originella och

nyskapande idéer väcks inom Europa, utan vi blir passiva anammare av teknik som utvecklats på andra håll? Är det till och med så som Herman Kahn antyder i en kommentar till boken, att de ledande europeiska staterna vid detta århundrades slut kan komma att få nöja sig med femte, sjätte och sjunde platserna i ligan över världsmakter efter Japan och Kina?

En utveckling av ganska genomgripande slag sett över någon tidsperiod vad gäller ländernas inbördes ekonomiska standard och tekniska kunnande är inget som förutsätter händelser av revolutionerande innebörd. Tvärtom sker utvecklingar successivt. Det fordras bara en relativt något sämre tillväxttakt — en process under vilken vi hela tiden kan känna oss belåtna över de ekonomiska framsteg vi faktiskt gör. Englands tillbakagång är ett utmärkt exempel på hur en sådan utveckling kan gå till utan att framkalla några särskilt alarmerande känslor hos dem som ser en ledarroll förbytas i en beroendesituation. Argumenten för att någon fara inte är å färde kan också göras många. Det kommer alltid att finnas områden där man tycker sig ha lyckats bra. Men vad det gäller är en helhetsbild som sträcker sig över hela det ekonomiska fältet, och som innefattar en bedömning som sträcker sig en god bit in i framtiden. Några sammanfattande bedömningar av det slaget är emellertid inte lätta att göra — det blir visioner och collager.

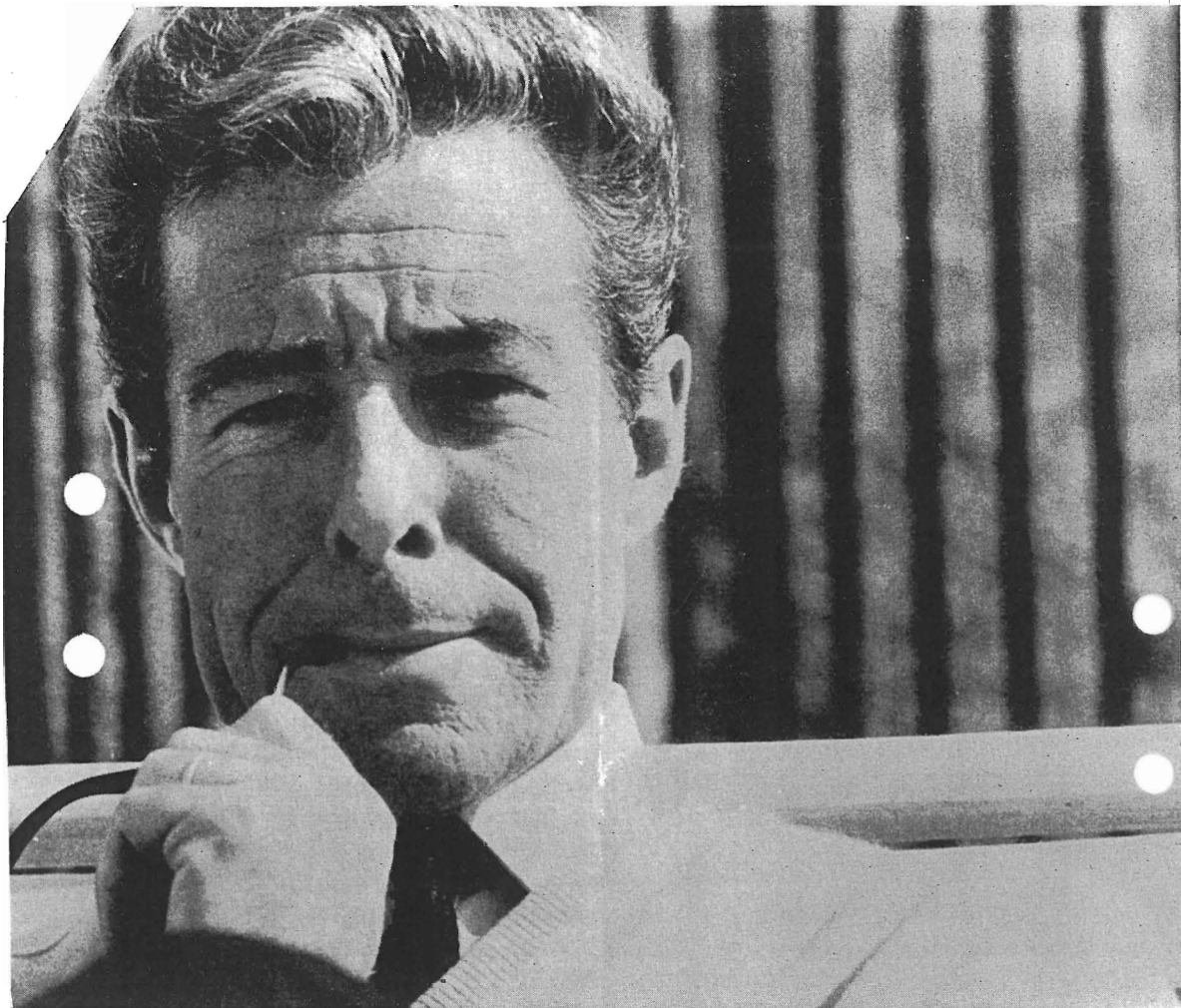
Hög amerikansk vinstnivå

Om hypotesen om en alltmera överväldigande amerikansk överlägsenhet på alla strategiskt viktiga områden är riktig, bör vi ställa oss frågan varför det blivit så. Det mest iögonfallande är självfallet marknadens storlek. Grunden till den amerikanska företagsstrukturen med företag som till sin storlek förefaller helt förkrossande med europeiska mått mätt,

lades redan kring sekelskiftet. Dessas finansiella styrka ger dem möjligheter att satsa på projekt som ligger utom räckhåll för enskilda europeiska företag. Därtill kommer att vinstnivån inom USA ligger på en klart högre nivå än inom de europeiska staterna: tar vi de 10 största engelska företagen, de 10 största franska företagen, de 10 största tyska företagen och de 10 största japanska företagen kommer vi upp i en vinst av General Motors storlek. Medan vinstnivån i de europeiska företagen varit i sjunkande under 60-talet har de amerikanska företagen fått uppleva en period med snabbt stigande vinster. Den genomsnittliga företagsvinsten i procent av omsättningen anges för 1965 till tre procent inom EEC mot sju procent inom USA.

Uppenbart måste sådana skillnader ge de amerikanska företagen en, i förhållande till de europeiska, inneboende kraft, som på sikt bör ge dem ett förstärkt förspång på de områden, där förmågan att göra långsiktiga satsningar på forskning och utvecklingsarbete är utslagsgivande.

Därtill kommer att den amerikanska staten mycket aktivt tagit del av och understött det tekniska utvecklingsarbetet inom de sektorer som ligger i fronten mot framtiden. Den federala andelen av företagets forskningsutgifter anges till 90 procent inom flygplans- och missilproduktionen, 65 procent inom elektricitet och elektronik, 42 procent inom vetenskapliga instrument. Slutligen också — och kanske viktigast — den amerikanska djärvheten när det gäller att satsa på projekt av det avancerade och mycket kapitalkrävande slaget. Ett exempel: IBM är det enda företag som ännu gått in för datamaskinernas tredje generation genom sin serie 360. För denna produkt, inom ett enda företag, har man satsat en investering under fyra år på fem miljarder dollar — motsvarande hela den årliga amerikanska statliga och privata investeringen för rymdens erövring och närmare en femtedel av den svenska nationalprodukten.

Jean-Jacques Servan-Schreiber

Europeiska stater alltför nationella

Man skulle fråga sig, om inte uppkomsten av en gemensam ekonomisk marknad för Europa i sig efter någon tid skulle kunna bli den faktor, som när dess effekter över någon tid fått verka ut, skulle kunna göra Europa mera jämspelt med USA i dessa avseenden. S-S är starkt benägen att svara nej på den frågan. Han påvisar hur Europa fortfarande är starkt bundet vid ett nationellt tänkande som förhindrar ett federalt handlande för att ge det europeiska näringslivet den utvecklingskraft, som skulle göra det möjligt för det att bli en jämbördig konkurrent till det amerikanska. De enskilda ländernas aktiebolagslagar — och annat — hämmar ännu alltför starkt de sam-

gåenden mellan enskilda europeiska företag i olika länder, som skulle kunna bli grunden för mera funktionsdugliga företagsenheter på de nya marknader, som kräver omfattande insatser av forsknings- och utvecklingsarbete. Speciellt den franska politiken med dess nationella slagsida är föremål för S-S:s vrede. Typiskt är, att de Gaulle inte ens blir omnämnd vid namn i boken, utan på det enda ställe där det hänvisas till honom heter han »den nye franska statschefen».

Ett par exempel belyser på ett iögonfallande sätt vad det är frågan om. De försök som har gjorts, att genom samarbete över nationsgränserna få fram projekt i den stora och banbrytande klassen som skulle kunna konkurrera med

de amerikanska satsningarna, illustreras med det fransk-brittiska Concordeprojektet och den europeiska organisationen för konstruktion av rymdfarkoster — ELDO.

I det förra fallet har det sagts, att resultatet blivit en stor framgång genom att Europa nu blivit först med ett kommersiellt flygplan enligt överljudsprincipen. USA tog Europa på sängen när det gällde övergången från propeller- till jetplan, men nu kommer Europa först. Den amerikanska medtävlaren Boeing 2707 blir enligt programmet färdigt först 2—3 år senare. Men det är endast ett försprång i tiden — kvalitativt handlar det om flygplan i olika klasser. S-S kallar Concorde för ett vackert plan med djärv profil, men i sak det sista klassiska flygplanet. Boeing däremot blir det första överljudsplanet i en ny generation. De bägge planens marschfarter anger en gräns i deras tekniska standard. Concorde, 2,2 mach och Boeing 2,7 mach. Vid den förra hastigheten blir temperaturen på planetets hölje 150 grader, vid den senare 270. 150 grader kan klaras med konventionella legeringar medan den senare temperaturen har krävt ett nytt material — i detta fall av titan. Concorde tar 136 passagerare, Boeing 300. Än viktigare: Boeing har genom införande av den geometriskt variabla vingen, vars yta piloten kan anpassa efter hastigheten, svarat för en banbrytande insats i flygtekniken. Denna gör det möjligt för planet att trots sin tyngd använda de vanliga planens landningsbanor. Boeing kan genom dessa invänta landningstillstånd vid överbelastning på flygplatserna, medan Concorde kommer att behöva särskilda anordningar. Den variabla vingen gör det vidare möjligt för Boeing att i viss mån anpassa sin fart efter det område som passeras. Man behöver således inte svara för samma bullerstörningar över de stora städerna som Concorde. Förbud för dessa skulle således kunna göra Boeing till det enda alternativet i vissa sammanhang.

Concordprojektets relativa misslyckande förklaras på ett sätt, som borde stämma till eftertanke med den slapphet, ryckighet och osäkerhet i organisatorisk ledning som blir följden av att ett projekt skall samordnas mellan regeringar i nationella stater. En av ingenjörerna bakom projektet uttalar, att om man hade fått order på att lösa den geometriska vingens problem — dess teori var redan känd — så hade man sagt sig att det inte skulle gå och gjort allt för att undvika en sådan konstruktion. Organisationsproblemen kommer än tydligare till uttryck för rymdprojektet. När europeiska stater samarbetar på projekt av denna typ reses krav på »rättvis ersättning» från de berörda staternas sida, varmed menas att varje land skall få beställningar och subventioner, som motsvarar landets inbetalningar till den gemensamma institutionen. Effektivitets- och företagsekonomiska bedömningar får stå tillbaka. I ELDO-projektet hade man också funnit det för gott att tillsätta ett sekretariat, som inte hade maktbefogenheter att handla särskilt självständigt gentemot de inblandade regeringarna. Resultatet blev också ett mot sin organisation svarande slöseri med resurserna.

Behov av ett samlat Europa

Det är möjligt att det skulle vara en riktig politik från de europeiska staternas sida att i konstruktiva former sluta sig samman för att tillämpa vad S-S kallar »de stora operationerna». Dessa skulle innebära att man mera medvetet inriktade resurser på koncentrerade insatser inom några strategiskt viktiga områden av typ datateknik och annan avancerad elektroteknik, atomenergi och rymdteknik — att ett samlat Europa skaffar sig en motsvarighet till den utvecklingsforcerande kraft, som de federala forskningsbeställningarna utgör i USA och som man i mindre skala söker tillämpa i de flesta länder. Motivet skulle i så fall vara att det handlar om insatser av en sådan storleksordning och med så lång

planeringshorisont att marknadens krafter inte räcker till, för att få till stånd insatser med hög samhällelig räntabilitet och med en stor allmänteknisk spridningseffekt — spin-off. Det skulle alltså vara fråga om en mycket medveten näringspolitik på europeisk basis ägnad att förstärka näringslivet på just de punkter man tror det har de bästa förutsättningarna att växa sig starkt. En sådan politik skulle sedan naturligtvis behöva kompletteras med en fortsatt satsning på utbildnings- och forskningspolitik i mera traditionella former.

Amerikanska investeringar ger impulser

Men jag tror det är viktigt att man mot S-S:s program i det avseendet ställer en mera positiv bedömning av vad som faktiskt håller på att ske inom de europeiska ekonomierna. Uppenbart är det så, att de europeiska företagen alltmera håller på att lära sig de erfarenheter i organisatoriskt kunnande som de amerikanska företagen kan ge. De amerikanska investeringarna i Europa ger impulser och sprider ett kunnande som inte behöver bli mindre för att dessa företags ledningar sitter på andra sidan Atlanten. En tidigare utveckling mot ett alltmera defensivt beteende har börjat brytas. Genom den ökande konkurrensen tvingas de europeiska företagen att effektivare utnyttja de möjligheter som finns till ett rationellt och framsynt företagande. De amerikanska investeringarna innebär också i sig själva ett dynamiskt element för många länders ekonomier. Belgien är det bästa exemplet på ett land som räddats från en utveckling som den engelska genom dessa investeringar. Ekonomiskt framåtskridande sker genom samtidiga insatser på många skilda plan. Detta att konstruera, producera och sälja de största apparaterna inom de tekniskt mest avancerade områdena är endast ett. Alla länder behöver en produktion av varor och tjänster inom sektorer som ligger närmare de produkter konsumenterna efterfrågar. Här är det en fråga om

effektivitet på ett plan där bl. a. genom den amerikanska utmaningen Europa håller på att växa till sig i konkurrenskraft. I en ekonomisk utveckling är det ju också genom en anpassning från de många företagens sida till den effektivitet som utvecklas hos de mest avancerade, som de stora vinsterna är att hämta.

Viktigt kunna utnyttja forskning

Samtidigt skall man ha klart för sig att de bräscher som forskning och utvecklingsarbete slår in emot framtiden sträcker sig över ett utomordentligt brett fält. Just detta att kunna producera de största och mest avancerade datamaskinerna betyder inte allt. Vad det kommer an på är att kunna utnyttja dem. Mjukvaran, dvs. förmågan att göra system av de möjligheter som datatekniken erbjuder, är en sådan sak. Inom Europa är det fullt klart hur detta kunnande utvecklas inom de flesta länder också utanför de amerikanska företagens filialer. Vi behöver bara se på hur ett litet företag som Saab kunnat erbjuda den svenska länsförvaltningen ett system som är fullt ut konkurrenskraftigt med den lösning IBM presenterat för samma problem. Exempelen på produkter och tekniker där Europa har förutsättningar att erbjuda konkurrenskraftiga lösningar skulle kunna mångfaldigas. Men det hindrar inte att S-S pekat på en rad förhållanden, som tvingar oss att inse att tiderna förändrats, och att det skulle kunna vara på sin plats i flera avseenden att också ompröva de medel och den föreställningsvärld vi vant oss att möta dem med.